

Встановлено, що для всіх студентів пріоритетними серед життєвих сенсів є прагнення до волі та незалежності, що посилюється від 1-го до 2-го курсу навчання. При цьому, зростає прийняття самореалізаційних, сімейних, екзистенційних та когнітивних сенсів. Більш значущими для студентів ФФВ є екзистенціальні, гедоністичні та комунікативні сенси.

Встановлено прямі взаємозв'язки між совметральною екодизпозицією та низькими рівнями потрібно-мотиваційного компоненту й когнітивних життєвих сенсів; гашенарною екодиспозицією та низьким рівнем вираженості статустних сенсів; несесітивною екодиспозицією та низьким рівнем альтруїстичних сенсів. Натомість, високі значення ціннісно-сислового компонента екологічної свідомості прямо взаємопов'язані з високими рівнями колаборативної екодизпозиції та сімейними життєвим сенсам.

Отже, студенти психолого-педагогічного факультету та факультету фізичного виховання мають достатній рівень сформованості екологічної свідомості. Позитивні динамічні зміни у структурах екосвідомості зафіксовані більшою мірою у студентів-психологів. З нашого погляду це пояснюється тим, що на ППФ студенти 2-го курсу вивчають дисципліни еколого-психологічного спрямування. Дане дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, що вивчалася. Перспективним нам бачиться аналіз рівнів прояву екологічної свідомості цих же студентів на 3-му курсі. Результати дослідницької роботи стануть фундацією для розробки інноваційних технологій формування екологічної свідомості студентів у процесі професійної підготовки всіх спеціальностей.

Низовець-Кропта О. А.

ОБРАЗ МАТЕРІ У ЮНАКІВ ТА ДІВЧАТ З ПОВНИХ І НЕПОВНИХ РОДИН

Образ матері посідає одну з основних позицій в ієрархічній системі уявлень людини. На думку ряду дослідників (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Лісіна, Т. Леус,

В. Мухіна та ін.) образ матері залишається значущим протягом усього життя людини і має вагомe значення для формування свідомості особистості. При створенні образу матері, дитина спирається переважно на уявлення про власну матір, доповнюючи його іншою інформацією, зокрема, з пережитого досвіду взаємодії з іншими дітьми та їх матерями.

У зв'язку із зростанням розлучень, проблема повноцінного функціонування сім'ї як інституту соціалізації особистості набуває соціальної значущості. Як показують дослідження, сучасні сім'ї переживають різного роду проблеми, починаючи з матеріальних і закінчуючи порушенням передачі функцій чоловіка і жінки, батька і матері, що призводить до дисгармонійних форм виховання дитини у родині. Разом з тим, збільшується кількість неповних сімей, де, як правило, мати вимушена самостійно виховувати дитину. Як показує досвід, вона не в змозі реалізовувати одночасно батьківську і материнську позиції. У неповній родині є небезпека виникнення емоційної депривації, нечіткої статевої ідентифікації дитини, надмірної прихильності до матері (або навпаки), негативного ставлення до батька, чоловіка та сім'ї в цілому. Все це також впливає на формування образу матері. Отже, актуальним на сьогоднішній день є дослідження сімейного виховання і, зокрема, виявлення особливостей формування образу матері у дітей із повних і неповних родин.

Образ матері формується і змінюється під впливом конкретних соціокультурних та історичних умов. У перші роки життя сім'я для дитини – це основна модель соціальних стосунків. У ній з урахуванням прихованих взаємовпливів створюється особлива атмосфера, коли навіть невисловлені думки відзначаються дитиною, і, проникаючи в її свідомість, виявляються потім у поведінці. У сім'ї найбільш емоційно насиченими є стосунки між дитиною і матір'ю.

На думку Н. Васягіної образ матері являє собою репрезентовану у свідомості проекцію ціннісно-смыслових та якісних характеристик материнської поведінки й світосприйняття, представлених на різних рівнях ієрархічно заданої системи відображення – перцептивному, понятійному і амодальному [Васягина Н., 2013]. З одного боку, образ матері,

включаючись в різні сукупності значень, образів, символів суспільної свідомості, засвоюється суб'єктом, заломлюється через його систему цінностей і світогляд, і, враховуючи той чи інший зміст, задає ставлення суб'єкта до реальності. З іншого, – будучи інтегративним відображенням материнства як явища, характерного для конкретної соціокультурної реальності, і регулятором поведінки суб'єктів, образ матері накладає відбиток на реалізацію материнських функцій, визначає вектор суспільних орієнтирів в області репродуктивної поведінки та культури.

Як зазначає Г. Філіппова, підлітковий період і період юності є етапом диференціації мотиваційних основ статевої і батьківської сфер поведінки [Філіппова Г., 2002]. У даний період відбувається формування образу себе як майбутньої матері, так само відбувається формування якостей образу ідеальної матері, уточнення образу материнства. Відмітимо, що образ матері у юнаків має не абиякий вплив на розуміння і побудову сімейних стосунків у власній родині, визначає ставлення до своєї дружини, матері своїх дітей. Тому період пізньої юності і зрілості дає можливість втілення образу материнства у ролі матері і дружини, коли юнаки та дівчата отримують досвід взаємодії з власними дітьми.

Метою нашого дослідження було виявлення особливостей образу матері у юнаків та дівчат з повних і неповних родин. Участь у дослідженні взяли студенти 1-2 курсів Чернігівського національного педуніверситету імені Т. Г. Шевченка та Чернігівського національного технологічного університету. Загальна кількість вибірки склала 59 осіб (юнаків – 16, дівчат – 43) віком 17-19 років. З них 35 студентів, що виховувались в повній родині, і 24 студенти з неповних (без батька) родин. Психодіагностичний інструментарій для виявлення особливостей образу матері містив: модифіковану методику ADOR «Підлітки про батьків» (ПоР) в адаптації Л. Васермана, І. Горькової, Е. Роміциної (2001); модифікацію тесту М. Куна, Т. Макпартленда «Хто моя мама?» [Румянцева Т., 2006]; анкетування.

Аналіз результатів дослідження дозволив нам дійти наступних висновків.

1) Уявлення про образ матері у більшості досліджуваних в обох типах родин схиляється до позитивного полюсу. Мама уявляється як рідна, близька людина, що підтримує і піклується, спілкування з нею ґрунтується на довірі і любові, головні риси особистості матері описуються через поняття «авторитетна», «доброзичлива», «любляча».

2) Результати, отримані за шкалою позитивного інтересу (POZ; методика ПоР), у дівчат (70,6%) та у хлопців (71,4%), які виховувались у неповній родині, свідчать про ставлення матері до дитини як до маленької, що постійно вимагає уваги, турботи, допомоги, яка сама по собі мало що уміє; або мати описуються, як така, що перебуває ніби «на побігеньках» і прагне задовольнити будь-яке бажання дитини. За відсутності батька у сім'ї це можна пояснити тим, що дівчата і хлопці з неповних сімей висувають більше вимог до своїх матерів і очікують від них більше уваги, ніби компенсуючи недостатність уваги з боку батька.

3) За шкалою директивності (DIR; методика ПоР) високі показники отримали лише хлопці з повних родин (78%). Такі результати свідчать про високу директивність з боку матері, яка прагне контролювати та керувати життям сина, обмежує самостійність. Це можна пояснити боротьбою матері за авторитет у родині, оскільки у підлітковому та юнацькому віці значущість матері у вихованні дорослого сина з часом знижується і більш близьким у спілкуванні стає батько (в обговоренні «чоловічих» тем, наслідуванні поведінки). Директивність в інших групах діагностована у межах норми.

4) За шкалою ворожості (HOS; методика ПоР) більшість показників фіксують уявлення про матір як добру, позитивно налаштовану до дитини, спокійну і врівноважену. Але у групі юнаків з повних родин зафіксовані показники норми і перевищення норми приблизно на одному рівні (55,6% та 44,4% відповідно). Це свідчить про те, що частина хлопців з повних родин оцінює матір як ворожо налаштовану, таку, що критикує та контролює їх життя, демонструє надмірну активність і відповідальність за долю сина.

5) За шкалою автономності (AUT; методика ПоР) дівчата з повних та неповних сімей демонструють високі показники (77%

та 82,4% відповідно). Це означає, що дівчата з обох груп характеризують свою матір як автономну, відокремлену, незалежну; негативним проявом у такому уявленні про матір є те, що більшість дівчат вказують на поблажливе ставлення матерів – вони невимогливі, практично ніколи не сварять та не заохочують доньок. У групі хлопців більшість показників вказує на адекватну автономію матері, але у 11% хлопців з повних сімей і 14,2% з неповних сімей була зафіксована тенденція до яскраво вираженої материнської автономії, яка характеризується ними як диктат, повне захоплення владою.

6) За шкалою непослідовності (NED; методика ПоР) у юнаків з повних сімей (89%) були виявлені високі показники, отже, вони уявляють матір непослідовною у вихованні. Непослідовність оцінюється як чергування таких психологічних тенденцій, як панування сили та амбіцій, з одного боку, і покірність, делікатність, надальтруїзм і недовірлива підозрілість, – з іншого. У представників інших груп діагностовано адекватні показники за шкалою непослідовності, це означає, що більшість юнаків та дівчат оцінюють матір як послідовну у вихованні, як таку, що різко не змінює стиль виховання і не переходить від психологічного прийняття до емоційного відкидання.

7) Дівчата з неповних сімей за методикою «Хто моя мама?» описують матір як добру, веселу, поривчасту, відповідальну, сильну, самодостатню, вимогливу, турботливу особистість, як таку, що може порозумітися, з гарною зовнішністю, вона хороша господиня – заощадлива та старанна. Виділяються й негативні характеристики образу матері, зокрема, такі: вперта, іноді лінькувата, непослідовна, ображається через дрібниці.

8) Хлопці з неповних сімей за методикою «Хто моя мама?» описують матір як розумну, авторитетну, чуйну, добру, веселу, терплячу і сильну особистість, вона турботлива і розуміє проблеми, працьовита, гарна та мила, готова допомогти в будь-якій ситуації. Негативні характеристики образу матері такі: метушлива, бридлива, іноді зла.

9) Дівчата з повних сімей за методикою «Хто моя мама?» уявляють матір як щирю, веселу, життєрадісну, добру, розумну особистість, вона працьовита та хороша господиня, любить свою

родину і віддана їй, мила і гарна, доглянута. Негативні характеристики образу матері наступні: консервативна, лінькувата, непослідовна, погордлива.

10) Хлопці з повних сімей за методикою «Хто моя мама?» характеризують матір як добру, веселу, чесну, справедливу, турботливу, комунікабельну особистість, вона гарна, жіночна, спокійна; серед негативних характеристик називають наступні: сувора, непостійна, іноді груба та набридлива.

Отже, образ матері в осіб юнацького віку стає більш диференційованим та реалістичним. Він пов'язаний з такими факторами, як: тип сім'ї (повна, неповна, деструктивна тощо), стиль виховання, особливості стосунків між батьками та дітьми.

Панченко Т. С.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Дослідження питання рівня розвитку правової свідомості особистості у психологічній науці має перманентний характер. Правова свідомість є індикатором рівня розвитку громадянського або будь-якого іншого суспільства. Вона виступає регулятором дій та поведінки людини у правовій сфері, яка має свою специфіку щодо впливу на особистість людини, а також закономірності функціонування її психіки.

Теоретичних розвідок щодо сутності, структури, чинників розвитку правосвідомості досить багато. Проблеми виникають при переході на емпіричний рівень дослідження розглядуваного феномена. Ці проблеми пов'язані здебільшого з розробкою або вибором метода дослідження, виокремленням критеріїв, які б дозволяли визначати рівні розвитку правосвідомості тощо.

Метою даної розвідки є огляд та аналіз деяких емпіричних досліджень правової свідомості та окреслення основних проблемних зон з визначення рівнів розвитку правової свідомості особистості.

Одними з перших дослідження правосвідомості у галузі юридичної психології розпочали О. Ратинов та Г. Єфремова.